

Eyyübilerin Ahlat Dönemi Sikkeleri

Emin DALMIŞ^{1*}

¹ Dr. VAN.

*dalmisemin@gmail.com

+ORCID: 0000-0003-2024-5120

Öz- Günümüzde Bitlis ilinin mütevazı bir ilçesi olan Ahlat, geçmişî antik zamanlara dayanan ve orta çağda büyük bir merkeze dönüşen önemli bir kenttir. Ahlat'ı orta çağda ticaret, kültür ve medeniyet merkezi haline getiren Ahlatşahların sona ermesinden sonra şehir Eyyübilerin hâkimiyetine geçti. Şehirde yarım asra yakın hâkimiyet kuran Eyyübilerin doğu kolu, Meyyafârikîn'deki merkezlerini Ahlat'a taşımaları buraya verdikleri önemin bir göstergesidir.

Bu çalışmada birçok Müslüman hanedana ev sahipliği yapan Ahlat şehrinin ticari hayatında kullanılan Eyyübî sikkeleri ele alınacaktır. Eyyübî meliklerinin burada kestirdikleri sikkelerde "Ebu'l-Feth" ve "Ermen Şah" lakaplarını kullanması dikkat çekicidir. Orta çağ İslâm dönemi sikkeleri ticari hayatın ve ekonomik yapının yanında hükümdarlık sembollerini göstermesi bakımından tarihi kayıtlardır. Bu minvalde Eyyübî sikkelerinde kullanılan motif ve figürler devrin kültür, sanat ve el işçiliği gibi farklı yönlerinin anlaşılması açısından da önemlidir.

Çalışmada Eyyübilerin doğu kolunun Ahlat'a hâkim olduktan sonra burada kestirdikleri sikkelerde kullanmış oldukları hâkimiyet sembolleri ve motifleri ele alınacaktır. Melik el-Evhad dönemine ait iki adet sikkenin tanıtımı yapılacaktır. Melik el-Eşref'in Ahlat'ta bulunduğu sırada iki adet sikke ve yerine tayin ettiği kardeşi Şerafeddin Gazi'nin de onun adına kestirdiği dört adet sikkenin tanıtım ve analizi yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler- İslâm Ortaçağ, Ahlat, Eyyübî, Sikke.

Ayyubids' Coins at hhe Age of Ahlat

Abstract- Ahlat, which is a modest district of Bitlis province today, is an important city that dates back to ancient times and turned into a big center in the Middle Ages. After the end of Ahlatshahs, who made Ahlat a center of trade, culture and civilization in the middle ages, the city passed under the rule of the Ayyubids. The eastern branch of the Ayyubids, who ruled the city for nearly half a century, moved their headquarters in Meyyafârikîn to Ahlat, which is an indication of the importance they attached to this place.

In this study, Ayyubid coins used in the commercial life of Ahlat, which hosted many Muslim dynasties, will be discussed. It is noteworthy that the Ayyubid kings used the nicknames "Abu'l-Feth" and "Armenian Shah" on the coins they had minted there. Medieval Islamic period coins are historical records in terms of showing the symbols of sovereignty as well as commercial life and economic structure. In this way, the motifs and figures used on Ayyubid coins are also important in terms of understanding the different aspects of the period such as culture, art and craftsmanship.

In this study, symbols and motifs of sovereignty that the Ayyubids used in the coins they minted after they dominated Ahlat will be discussed. Two coins belonging to the period of Melik el-Evhad will be introduced. Two coins of Melik el-Eşref while he was in Ahlat and four coins minted in his name by his brother Şerafeddin Gazi, whom he appointed to his place, will be introduced and analyzed.

Keywords – Islam, Medieval, Ahlat, Ayyubid, Coin.

GİRİŞ

İlk İslâm fetihleriyle Müslüman hâkimiyetine giren Ahlat, sahip olduğu stratejik konumu sayesinde Bizans'a karşı yapılan seferlerde üs durumundaydı.¹ Müslüman hanedanların hâkimiyetinde kalan Ahlat, Anadolu'daki ilk İslâm şehirlerinden biri olma özelliği taşımaktadır. Şehir asıl önemini XII. yüzyılda Sökmenliler/Ahlatşahların başkenti olduğu dönemde yaşadı.² Sökmenli beyliği başta Van Gölü Havzası olmak üzere geniş bir coğrafyaya hâkim oldu. Beyliğin başkenti olması itibarıyla şehir, oldukça gelişerek devrin orta çağ İslâm dünyasında önemli bir kültür ve medeniyet merkezine dönüştü. Bu durumu şehri çevredeki devletlerin hedefi haline getirirken birçok saldırıya uğramasına neden oldu.

Bu manada Ahlat'ı ele geçirmek isteyen devletlerden birisi de Haçlılara karşı zaferler kazanan devrin en büyük devletlerinden biri olan Eyyübilerdi. Salahaddin Eyyübî'nin Ahlat'a hâkim olma isteği sonraki Eyyübî meliklerince de devam etti. Özellikle şehrin ekonomik gücü ve hâkim olduğu geniş bölge, Eyyübîlerin doğudaki yerleri ele geçirmedeki politikalarına uymaktaydı.³ Nitekim Salahaddin Eyyübî'nin ardından buraya Melik Takıyüddin Ömer sefer düzenledi ancak o da başarılı olamadı.⁴ Daha sonra Meyyafârikîn sahibi Melik el-Evhad, Ahlat'ı ele geçirmek için bir takım seferler yaptı. Bu sırada beyliğin başında II. Sökmen'in azadlı gulamlarından İzzeddin Balaban vardı. Ahlat hâkimi İzzeddin Balaban, Erzurum sahibi Tuğrulşah'tan destek alarak Melik el-Evhad'ın Meyyafârikîn'e çekilmesini sağladı. Ancak Ahlatşahların son hükümdarı İzzeddin Balaban, Erzurum hâkimi Tuğrulşah'ın ihanetiyle öldürüldü. Bunun üzerine bir asırdan uzun süren ve büyük bir ülke derecesine ulaşan Ahlat'ın hâkimi Sökmenliler/Ahlatşahlar (1100/1207) beyliği sona erdi. Her ne kadar Tuğrulşah Ahlat önlerine gidip burayı almak istediysen de halkın kendisine şehrin kapılarını açmaması üzerine amacına ulaşmadan geri dönmek zorunda kaldı.⁵

Ahlat'ın yöneticisiz kalması üzerine şehir efradı Melik el-Evhad'a bir mektup yollayarak gelip şehri teslim almasını istedi. Melik el-Evhad'da yanındaki askerlerle Ahlat'a herhangi bir çatışma yaşamadan 604/1207 yılında geldi ve tahta oturdu.⁶ Melik el-Evhad Meyyafârikîn'deki saltanat merkezini Ahlat'a taşıdı. Bununla şehre verdiği önem gösterdiği gibi aynı zamanda şehrin avantajlarından da yararlanmayı hedefledi.⁷ Şehrin Eyyübî hâkimiyetine girmesiyle birlikte, Eyyübî sultanı Melik el-Adil bundan sonra "Meliku'd-Diyari'l-Misriyye ve's-Şamiyye ve'l-Ahlatiyye" lakabını kullandı.⁸ Kısa sürede şehirde otoritesini kuran Melik el-Evhad, yıllardan beri Ahlatlılar başta olmak üzere çevredeki Müslümanları sürekli yağma ve tacize maruz bırakan Gürcülerle mücadele etti.⁹ Melik el-Evhad'ın

vefatının ardından Ahlat ve ona bağlı yerlerin hâkimiyeti kardeşi Melik el-Eşref'e geçti. Hâkimiyet sembollerinden biri olarak Melik el-Evhad'ın Ahlat'ı ele geçirmesinin ardından yaptığı gibi "Ebu'l-Feth" ile "Ermen Şah" lakaplarını kullandı.¹⁰ 607-617/1210-1220 yıllarında bilfiil Ahlat'ta idarede bulunan Melik el-Eşref şehrin refahını arttırdı ve her türlü saldırıya karşı güvenliği sağladı. Aynı zamanda ticaretin gelişmesinde ve kervan yollarının iyileştirilmesinde çeşitli faaliyetlerde bulunarak Ahlat yolu üzerindeki kervansaray ve konakların ihtiyaçlarını giderdi.¹¹

Melik el-Eşref haçlılarla mücadele etmek için 617/1220 yılında Kahire'ye giderken Ahlat'ın idaresini kardeşi Şerafeddin Gazi'ye bıraktı. Ahlat'taki idaresi 1220-1224 yılları arasında olan Şerafeddin Gazi, Melik el-Eşref'e isyan etmesi üzerine buradan azledilerek sadece Meyyafârikîn'in idaresi ona bırakıldı.¹² Celâleddin Harezmsah'ın uzun yıllar boyunca saldırı ve muhasaraya aldığı Ahlat'ı ele geçirmesinin ardından şehrin orta çağdaki yıldızı söndü ve Eyyübî hanedanının da buraya eskisi gibi ilgisi kalmadı.¹³

Eyyübîler Döneminde Ahlat'ta Kesilen Sikkeler

Sikke insanların ticaret ve günlük ihtiyaçlarının karşılanmasında sattıkları veya aldıkları ürünler karşılığında kullandıkları üzerinde hükümdarın isminin veya simgesinin olduğu madeni paradır.¹⁴ Belirli ölçü ve İslâm dönemi sikkelerin genel yapısına bakıldığında hükümdarın unvanları ve sıfatları ile Kur'an-ı Kerim'den ayetler, kelime-i tevhid, halifenin adı, sikkenin darbedildiği tarih ve yer yazar. Ağırığa göre kesilen sikkelerin değeri hammaddesi olan madenin özelliğine göre değişir. Bu sikkeler devletin siyasi yapısı, hükümdarın dönemini ve süresini, yerleşim yerini, ekonomik yapısını ve dini inancı gibi önemli tarihi bilgiler verir. Devrin iletişim şartları düşünüldüğünde hükümdarın sınırlarındaki ücra yerlere sikkeler aracılığıyla hâkimiyetini ulaştırması önemlidir. Ayrıca sikkelerin üzerine işlenen veya çizilen resimlerin devrin sanatsal üslubunu yansıttığı gibi motiflerin kültürel hayattaki karşılığını göstermesi açısından önem arz eder.

Ahlat'ta kesilen sikkelerin çevrede çıkarılan bakır madeninden yapılmış olması muhtemeldir. Abdürrahim Şerif, Ahlat'a yaptığı ziyaret sırasında tarihi bir mahalle olan Taht-ı Süleyman'da Sökmenli hanedanına ait sarayların ve darphanenin olduğunu belirtir. Üç bölmeden ibaret olan darphane kalıntılarının, gözlemlendiği kadarıyla temelden iki metre yüksekte taş duvarları vardır.¹⁵ Ancak İbrahim Kafesoğlu, 1945 yılında Ahlat'a yaptığı arkeolojik araştırma seyahati raporunda söz konusu darphanenin yerinin tam olarak belli olmadığını söyler. Ayrıca Şerif'in burası ile ilgili yeterli bir açıklama da yapmamış olmasından dolayı yerin tespit edilemediğini aktarır.¹⁶

¹ Bahadır Gürhan, "Dokuzuncu ve Onuncu Yüzyılda Bizans-Abbasi Sınırı", *Ankara Üniversitesi DTFC Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 46, C. 28, s. 168.

² İbnü'l-Esir, *el-Kamil fi Tarih*, X. Çev. Beşir Eryarsoy, Bahar Yayınları, İstanbul, 1991, s. 294; İbn Şeddad, *el-A'laku'l-Hatire fi Zikri Ümerâi Şam ve'l-Cezire*, III/II, thk. Yahya Zekeriya Abbare, Dimaşk, 1991, s. 421; Müverrih Vardan, "Vardan Kroniği", çev. Hrand D. Andresyan, *Tarih Semineri Dergisi*, İstanbul, 1937, s. 211.

³ İbnü'l-Esir, XI, s. 406-407; İbn Şeddad, *Siret-u Selahaddin el-Eyyübî*, Yeni Baskı, Kahire, 2012, s. 47; Faruk Sümer, *Ahlat Şehri ve Ahlatşahlar*, L. *Belleten*, 1986, s. 481.

⁴ İbn Şeddad, *Siret-u Selahaddin*, s. 139; İmâdeddin el-İsfahanî, *Kitabü'l-Feth el-Kasî fi el-Feth-i Kudsi*, thk. C. De Landberg, Leiden, 1888, s. 405; Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, 10. Basım, Ötügen Yayınevi, İstanbul, 2013, s. 117; Demir, *Ahlat Eyyübîleri*, s. 68-70.

⁵ İbnü'l-Esir, XI, s. 229; Ebu'l-Fida, *Tarih-i Ebu'l-Fida Muhtasar fi Ahbarü'l-Beşer*, II, thk. Mahmud Deyyûb, Beyrut, 1997, s. 183; Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri*, s. 121.

⁶ İbnü'l-Esir, XII, s. 228-229; Ebu'l-Fida, II, s. 200; Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri*, s. 121; Demir, *Ahlat Eyyübîleri*, s. 91.

⁷ İbnü'l-Esir, XII, s. 229; Ebu'l-Fida, *Tarih-i Ebû'l-Fidâ*, II, s. 200, Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri*, s. 121; Demir, *Ahlat Eyyübîleri*, s. 91-92.

⁸ Ahmet Güner, "Melik", XXIX, *TDVİA*, Ankara, 2009, s. 52.

⁹ Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'atu-Zaman fi Tarihi'l-Ayan*, XXI, thk. Muhammed Barakat, Kamil el-Hazzût, Ammar Riâvi, Beyrut, 2013, s. 168; İbn Vasıl, *Müferricü'l-Kurûb fi Ahbar Benî Eyyüb*, III, thk. Cemaleddin eş-Şeyyal, 1957, s. 201; Ramazan Şeşen, *Selahaddin'den Baybars'a*, İlam Tarih ve Kültürünü Araştırma Vakfı, İstanbul, 2007, s. 48; Demir, s. 99-100.

¹⁰ İbn Vasıl, II, s. 208; Ebu'l-Fida, II, s. 206; İbn Şeddad, III/I, s. 197.

¹¹ İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, XIII, çev. Mehmet Keskin, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2008, s. 161; ez-Zehebî, XIII, s. 212

¹² İbnü'l-Esir, XII, s. 382; 380-381; Ebu'l-Fida, II, s. 230; İbn Şeddad, III/I, s. 108; Sümer, "Ahlat Şehri ve Ahlatşahlar", L, s. 456; Demir, *Ahlat Eyyübîleri*, s. 118.

¹³ İbnü'l-Esir, XII, s. 455; İbn Vasıl, IV, s. 301; Demir, *Ahlat Eyyübîleri*, s. 190-191.

¹⁴ Oğuz Tekin, "Sikke", 37, *DİA*, İstanbul, s. 179.

¹⁵ Abdürrahim Şerif, *Ahlat Kitabeleri*, Hamit Matbaası, İstanbul, 1932, s. 67-68.

¹⁶ İbrahim Kafesoğlu, "Ahlat ve Çevresinde 1945'de Yapılan Tarihi ve Arkeolojik Tetkik Seyahati Raporu", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 1, S. 1, 1949, s. 184-185.

Melik el-Evhad Dönemi Sikkeleri

Ahlat'ta bol miktarda bulunan madenlerden biri de bakırdı. Günlük yaşamda pek çok ürün içinde yer alan bakır, süs eşyaları gibi araçlarda da kullanımı yaygındı. Sikkelerin yapımında sıkça tercih edilen bu maden Ahlat'ta kesilen sikkelerde de kullanıldı. Eyyübilerin Ahlat hâkimi Melik Necmeddin el-Evhad (604-607/1207-1210) kendi adına kestirdiği üç sikkenin iki tanesi bakır bir tanesi de gümüştür. Ahlat'ta kesildiği belli olsa da tarihi belli olmayan gümüş sikke 2.75 gramdır. Sikkenin her iki dış yüzeyinde dairesel sarmaşık yapraklar vardır.

Sikkenin ön yüzünde dış kısımda "Hilat sene ..." yazar; tarihi belli değildir. Merkezde Mühr-ü Süleyman ve içerisinde hükümdarın ismi yazar.¹⁷

Ön yüz okunuşu:

Ortasında: الملك الأوحده أبو الفتح أيوب أرمن شاه

Anlamı: Fethin babası el-Melik el-Evhad Eyyüb Ermen Şah

Arka yüz okunuşu:

Arka Yüzünde: لا إله إلا الله محمد رسول الله

Anlamı: Allah'tan başka İlah yoktur, Muhammed (S.A.) onun elçisidir.

Arka yüzün ortasında: الإمام الناصر الملك العاديل أبو بكر

Anlamı: el-İmam en-Nasır el-Melik el-Adil Ebu Bekir

Melik el-Evhad'ın Ahlat hâkimiyetinin ardından sikkelerdeki "Şah Ermen" lakabını kullanması Ermeniyye bölgesi hâkimiyet sembolüdür. Ahlat ve çevresine hâkim olan hanedanlar bu lakabı yaygın bir şekilde kullanırdı. Melik el-Evhad'ın burayı ele geçirdiği haberini Eyyübî sultanının büyük sevinç ve övgülerle karşılaması buraya verilen değeri gösterir. Melik el-Evhad'da kendisinden önceki Ahlat hâkimlerinin iktidar sembollerini kullanması önemlidir. Nitekim kendisinden sonra buraya hâkim olan kardeşi Melik el-Eşref'in de aynı geleneğe uyduğu görülmektedir.

Ön Yüz

Arka Yüz

Sikkenin merkezine yerleştirilen Mühr-ü Süleyman'ın Eyyübî meliklerinin kestirdikleri sikkelerde sıkça kullandığı motiflerden biridir. Bu motif mühürlerde, muskalarda ve şifa taslarında kullanılarak kötü ruhlerden korunmak için tılsım özelliği taşıdığına inanılmaktaydı.¹⁸

Bir başka sikke 605/1208 yılına aittir; kesim yeri belli olmasa da tarz olarak Meyyâfârikîn'de kesildiği düşünülen bu bakır sikkenin ağırlığı 11 gram, çapı ise 2.8 cm'dir. Sikkenin ön yüzünde başı taçlı, omuzları kalın harmani ile örtülü bir hükümdar tasviri; hemen üst

kısım sağ tarafa "sene hamse"; sol tarafa "sitte mie" (H. 605) yazıları dairesel bir şekildedir.¹⁹

Ön yüz okunuşu:

Üst kısımda: سنة خمسة وست مئى

Anlamı: 605 senesi

Ortasında: الملك الأوحده نجمو الدنيا و الدين شاه أرمن ابو الفتح اين بن الملك العاديل

Anlamı: Dinin ve Dünyanın yıldızı, Fethin babası, Ermen Şahı el-Melik el-Evhad İbn b. el-Melik el-Adil

Arka yüz okunuşu:

Mühr-ü Süleyman'ın içindeki kısımda: لا إله إلا الله محمد رسول

Anlamı: Allah'tan başka İlah yoktur, Muhammed (S. A.) onun elçisidir.

Altı üçgen içinde: الإمام الناصر الملك لدين الله أمير المؤمنين

Anlamı: el-İmam en-Nasır el-Melik Lidinillah Emîrü'l-Mu'minin c

Altı açığı içinde: أملك العاديل سيف الدين ابو بكر بن ايوب

Anlamı: Dinin kılıcı el-Melikü'l-Adil Seyfüddin Ebû Bekir b. Eyyüb

Ön Yüz

Arka Yüz

Melik el-Eşref Dönemi Sikkeleri

Melik el-Eşref Musa, 607-617/1210-1220 yıllarında Ahlat'ta hükümdarlık yaptı. Bu sırada kendi adına birkaç sikke kestirdi. Melik el-Eşref'in hâkimiyetindeki diğer şehirlerden olan Meyyâfârikîn, Harran ve Sincar'da kestirdiği sikkelerde "Şah-ı Ermen" ve "Ebu'l-Feth" unvanlarını kullandığı görülmektedir.²¹ Meyyâfârikîn'de kesilen 612/1215 yılına ait bakır sikkenin her iki yüzünde de baş tarafa "Şah-ı Ermen" merkezde sağ dizinin üzerinde otururken, sağ elinde bir küre sol eli ise belinde taçlı bir hükümdar şeklinde resmedilmektedir. Arka yüzünde iç bükey üçgen olarak kabartılmış bir zırh şeklindedir.²² Sikkenin ağırlığı 13.4 gram, çapı ise 3.1 cm'dir.²³

Ön yüz okunuşu:

Ortasında: الملك الأشرف مزافر الدين شاه أرمن ابو الفت موسى

Anlamı: Fetih sahibi dini zafere ulaştıran Ermen şahı Melik el-Eşref Musa

¹⁷ Paul Balog, *The Coinage of The Ayyubids*, London, 1980, s. 255; Mustafa Alican, "Bir Ortaçağ Şehri Olarak Meyyâfârikîn (Silvan)", Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 2012, s. 255; <https://www.zeno.ru/showfull.php?photo=254762>, erişim tarihi, 01.7.2021.

¹⁸ Necla Dursun, Mardin Müzesindeki Eyyübî Sikkeleri, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (Prof. Dr. Fuat Sezgin Özel Sayısı/2019), s. 88.

¹⁹ Balog, *Ayyubids*, s. 254; Dursun, "Mardin Müzesindeki Eyyübî Sikkeleri", s. 84.

²⁰ Dursun, "Mardin Müzesindeki Eyyübî Sikkeleri", s. 84; İsmail Galib, *Meskukat-ı İslâmiyye Kısmından Meskukat-ı Türkmaniyye Kataloğu*, Mihran Matbaası, İstanbul, 1311, s. 152.

²¹ Balog, *Ayyubids*, s. 259.

²² İsmail Galib, *Meskukat-ı İslâmiyye Kısmından Meskukat-ı Türkmaniyye Kataloğu*, Mihran Matbaası, İstanbul, 1311, s. 154; Balog, *Ayyubids*, s. 257.

²³ <https://www.zeno.ru/showphoto.php?photo=111443>, erişim tarihi, 10.07.2021.

Arka yüz okunuşu:

Dış kısımda: الملك العادل سيف الدين أبو بكر بن أيوب

Anlamı: el-Melikü'l-Adil Seyfüddin Ebû Bekir b. Eyyüb

İç kısımda: أمير المؤمنين الإمام الناصر لدين الله

Anlamı: Mü'minlerin Emiri el-İmam en-Nasır Lidinillah

Ön Yüz

Arka Yüz

Melik el-Eşref'in 617/1220 yılında Ahlat'ta kestirmiş olduğu dirhem (gümüş) sikkede Mühr-ü Süleyman motifi kullanıldığı görülmektedir.

Ön yüz okunuşu:

Üst kısımda: ضربية اخلاط سنة سبعة عشر و ست مئى

Anlamı: Ahlat'ta 617 yılında darbedildi

Dış kısımda: لا اله الا الله محمد رسول الله

Anlamı: Lâ ilâhe illallah Muhammed Resullullah (Allah'tan başka İlah yoktur), Muhammed (S.A.) onun resulüdür.

Merkezinde: الملك الاشرف موسى بن ابو بكر ابن ايوب

Anlamı: Ebubekir b. Eyyüb b. Melik el-Eşref Musa

Arka yüz okunuşu:

Arka Yüzünde: احمد الإمام الناصر الملك الكامل محمد

Anlamı: Ahmed el-İmam en-Nasır el-Melik el-Kamil Muhammed

Kullanılan yazı biçimi diğer Eyyübî sikkelerinde olduğu gibi kufidir.²⁵ Bu sikke 2.90 gram ağırlığında 2.1 cm çapındadır.²⁶

Ön Yüz

Arka Yüz

Melik Şerafeddin Gazi Dönemi Sikkeleri

Melik el-Eşref Musa, Ahlat'ın ve Meyyâfârik'in idaresine tayin ettiği kardeşi Melik Muzaffer Şehabeddîn Gazi tarafından kestirilen, 618/1221-1222 yılına ait dört sikke mevcuttur. Bunlar Melik el-Eşref'in kestirdiği sikkelere nazaran daha sade bir görünümüne sahiptirler. Bir kare içine unvan ve çevresinde dua ile tarih yazılıdır.²⁸

²⁴ <https://www.zeno.ru/showphoto.php?photo=218785>, Erişim tarihi, 10.07.2021.

²⁵ Balog, *Ayyubids*, s. 259-260.

²⁶ <https://www.zeno.ru/showphoto.php?photo=255590>, erişim tarihi, 10.07.2021.

Ön yüz okunuşu:

Üst kısımda: ضربية خلاط سمانية عشره و ست مئى

Anlamı: Ahlat'ta 618 senesinde darpedildi.

Merkezde: الملك الاشرف موسى الملك المظفر غازي

Anlamı: el-Melik el-Eşref Musa el-Melik el-Muzaffer Gazi

Arka yüz okunuşu:

Dış kısımda: لا اله الا الله وحده لا شريك له محمد رسول الله

Anlamı: Lâ İlahe İllallah (Allah'tan başka İlah yoktur), onun şeriki yoktur. Muhammed (S.A.) onun resulüdür.

İç kısımda: الإمام الناصر الأحمد الملك الكامل محمد

Anlamı: el-İmam en-Nasır el-Ahmed el-Melik el-Kamil Muhammed

Ön Yüz

Arka Yüz

Ön Yüz

Arka Yüz

Ön Yüz

Arka Yüz

Ön Yüz

Arka Yüz

Sonuç

Orta çağda birçok Müslüman devlet ve beyliğin idaresinde kalan Ahlat, iklimi ve topraklarının verimliliği dışında ticarî yolların üzerinde bulunması gibi avantajlarıyla büyük bir merkeze dönüştü. Ayrıca yer altı ve yer üstü kaynaklarının bolluğu da buradaki iş kollarını çeşitlendirdi. Özellikle XII. yüzyılda Sökmenli hanedanı döneminde herhangi bir saldırı ve yağmaya maruz kalmadığından şehrin tarım ve ticaret alanları korundu. Bu hanedanın sınırlarını geniş bir bölgeye ulaştırması, şehrin ekonomik ve kültürel manada kalkınmasında çok büyük bir rol oynadı.

Eyyübîlerin Anadolu'nun doğusundaki beylikleri hâkimiyetine almak için verdiği mücadelede Ahlat çok farklı ve özel bir yerdedi.

²⁷ <https://www.zeno.ru/showphoto.php?photo=255590>, 10.07.2021.

²⁸ Balog, *Ayyubids*, s. 262; ayrıca bkz. <https://www.zeno.ru/showphoto.php?photo=150246>, erişim tarihi, 10.07.2021; Alican, "Bir Ortaçağ Şehri Olarak Meyyâfârik'in", s. 247.

²⁹ <https://www.zeno.ru/showgallery.phpcat=20598>, erişim tarihi, 10.07.2021.

Şüphesiz şehrin çevresindeki diğer yerlere nazaran siyasi ve ticari büyüklüğü bunda etkiliydi. Selahaddin Eyyübî başta olmak üzere birçok Eyyübî meliki burayı ele geçirmek için çeşitli seferlerde bulundu. Ancak Melik el-Evhad döneminde alınan Ahlat'ta Eyyübîler, yarım asra yakın bir süre hâkimiyet kurdular. Ahlat'ın kervan ticareti ve hacıların güzergahı üzerinde yer almasından dolayı bu dönemde ticari faaliyetler daha da arttı. Ahlat'a daha önce hâkim olan hanedanlar gibi Eyyübî melikleri de kendi adlarına sikke kestirdi. Eyyübîlerin burada kestirmiş olduğu sikkeler genellikle gümüş ve bakır malzemedendi.

Bu çalışmada Ahlat Eyyübîlerinin buraya hâkim olmasının ardından siyasi ve ticari etkinliğinin bölgedeki yansımaları ele alınmıştır. Eyyübî tarihinde önemli gelişmelere sebep olan Ahlat'ın ekonomik hayatının geliştirilmesine ve buradaki hâkimiyet sembolü olan sikkelerin özelliklerine dikkat çekilmiştir. Mesela şehir ele geçirildikten sonra Eyyübî sultanı Melik el-Adil'in hâkimiyetindeki yerleri temsil eden unvanlarının yanına Ahlat'ı da eklemesi buraya verilen önemi göstermektedir. Ayrıca Ahlat hâkimi Eyyübî meliklerinin "Ebu'l-Feth" ve "Ermen Şah" lakaplarını kullanmaları buranın önemine örnektir. Eyyübî sikkelerinde devrin kültür ve sanat anlayışının yansımaları gibi hükümdarlık sembollerinin kullanılma biçimi de görülmektedir. Sikkelerde yer alan Mühr-ü Süleyman motifi, hem kültürel hem de idari değer taşımasından dolayı yoğun olarak kullanılmış olması dikkat çekicidir. Ahlat hâkimi Melik el-Evhad ve Melik el-Eşref döneminde kesilen sikkelerde daha sanatsal yönler baskın iken, kardeşleri Melik Şerafeddin Gazi'nin kestirdiği sikkeler daha sade ve yalın bir halde olduğu görülmektedir. Şerafeddin Gazi'nin sikkelerde Melik el-Eşref'in adının ardından kendi adını anması matbusu olmasıyla ilgilidir. Ahlat'ın orta çağda yıkım ve tahribata uğramadan önce en parlak dönemini bu sırada yaşamış olması da Eyyübîlerin şehre verdiği önemi gösterir. Son olarak Eyyübîlerin Ahlat ve çevresindeki hâkimiyetleri sırasında burada kestirdikleri sikkelerin ticari hayatta yoğun olarak kullanılmış olması gerekir.

KAYNAKÇA

- Alican, Mustafa, “Bir Ortaçağ Şehri Olarak Meyyâfârikîn (Silvan)”, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 2012.
- Balog, Paul, *The Coinage of The Ayyubids*, London, 1980
- Demir, Ahmet, *Ahlat Eyyübileri Tarihi*, Nûbihar Yayınları, İstanbul, 2019.
- Dursun, Necla, Mardin Müzesindeki Eyyübî Sikkeleri, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (Prof. Dr. Fuat Sezgin Özel Sayısı/2019), (s. 75-90).
- Ebu'l-Fida, *Tarih-i Ebu'l-Fida Muhtasar fi Ahbarû'l-Beşer*, I-II, thk. Mahmud Deyyûb, Beyrut, 1997.
- ez-Zehabi, *Tarih-i'l-İslâm ve Vefayâtü'l-Alâm*, I-XV, thk. Maruf Bassar, A. Marûf, Beyrut, 1999.
- Galib, İsmail, *Meskukat-ı İslâmiyye Kısmından Meskukat-ı Türkmaniyye Kataloğu*, Mihran Matbaası, İstanbul, 1311 (1893).
- Güner, Ahmet, “Melik”, XXIX, *TDVİA*, Ankara, 2009, s. 52.
- Gürhan, Bahadır, “Dokuzuncu ve Onuncu Yüzyılda Bizans-Abbasi Sınırı”, *Ankara Üniversitesi DTFC Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 46, C. 28, s. 168.
- İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, I-XIII, çev. Mehmet Keskin, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2008.
- İbn Şeddad, *el-A'laku'l-Hatire fi Zikri Ümerâi Şam ve'l-Cezire*, I-III, thk. Yahya Zekeriya Abbare, Dımaşk, 1991.
- İbn Şeddad, *Siret-u Selahaddin el-Eyyûbî*, Yeni Baskı, Kahire, 2012.
- İbn Vasıl, *Müferricû'l-Kurûb fi Ahbar Benî Eyyûb*, I-V, thk. Cemaleddin eş-Şeyyal, 1957.
- İbnu'l-Esir, *el-Kamil fi Tarih*, I-XII. Çev. Beşir Eryarsoy, Bahar Yayınları, İstanbul, 1991.
- İmâdeddin el-İsfahanî, *Kitabû'l-Feth el-Kasî fi el-Feth-i Kudsi*, thk. C. De Landberg, Leiden, 1888.
- Müverrih Vardan, “Vardan Kroniği”, çev. Hrand D. Andresyan, *Tarih Semineri Dergisi*, İstanbul, 1937, (s. 154-255).
- Sıbt İbnu'l-Cevzî, *Mir'atu-Zaman fi Tarihi'l-Ayan*, I-XXIII, thk. Muhammed Barakat, Kamil el-Hazzût, Ammar Riâvi, Beyrut, 2013.
- Sümer, Faruk, “Ahlat Şehri ve Ahlatşahlar”, L, 197, *Belleten*, 1986, (s. 447-494).
- Şerif, Abdurrahim, *Ahlat Kitabeleri*, Hamit Matbaası, İstanbul, 1932.
- Kafesoğlu, İbrahim, “Ahlat ve Çevresinde 1945’de Yapılan Tarihi ve Arkeolojik Tetkik Seyahati Raporu”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 1, S. 1, 1949, (s. 167-200).
- Şeşen, Ramazan, *Selahaddin'den Baybars'a*, İlam Tarih ve Kültürünü Araştırma Vakfı, İstanbul, 2007.
- Tekin, Oğuz, “Sikke”, XXXVII, *TDVİA*, İstanbul, s. 179.
- Turan, Osman, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, 10. Basım, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2013.
- <https://www.zeno.ru/showfull.php?photo=254762>, erişim tarihi, 01.7.2021.
- <https://www.zeno.ru/showphoto.php?photo=111443>, erişim tarihi, 10.07.2021.
- <https://www.zeno.ru/showphoto.php?photo=218785>, Erişim tarihi, 10.07.2021.
- <https://www.zeno.ru/showphoto.php?photo=255590>, erişim tarihi,10.07.2021.
- <https://www.zeno.ru/showphoto.php?photo=255590>, 10. 07. 2021.
- <https://www.zeno.ru/showphoto.php?photo=150246>, erişim tarihi, 10.07.2021
- <https://www.zeno.ru/showgallery.php?cat=20598>, erişim tarihi, 10.07.2021.

EXTENDED ABSTRACT

Ahlat, which is a district of Bitlis in the eastern Anatolia region, is an ancient city dating back to ancient times. Since it was a buffer zone during the Roman-Persian wars, it was subject to destruction for many years. The city, which was taken during the first Islamic conquests, was used as a base for campaigns on Byzantium. Ahlat was also used as a base during the Anatolian campaigns of the Turks and became a customs point for the return of the raiders. After gaining its main importance in the Medieval Ahlatshas, the city is praised in the sources of the period as it is both a commercial and a cultural center. After the end of Ahlatshahs, who made Ahlat a center of trade, culture and civilization in the middle ages, the city passed under the rule of the Ayyubids. The eastern branch of the Ayyubids, who ruled the city for nearly half a century, moved their headquarters in Meyyafârikîn to Ahlat, which is an indication of the importance they attached to this place.

The Ayyubids' capture of Ahlat enabled them to secure their eastern borders. The fact that the city had cities and towns at the level of a large country increased its importance for the Ayyubids. In this respect, the kings, who were engaged in all kinds of development activities in the city, assigned the officials they appointed here after them for the development of the city. In this study, Ayyubid coins used in the commercial life of Ahlat, which hosted many Muslim dynasties, will be discussed. It is noteworthy that the Ayyubid kings used the nicknames "Abu'l-Feth" and "Armenian Shah" on the coins they had minted there. Medieval Islamic period coins are historical records in terms of showing the symbols of sovereignty as well as commercial life and economic structure. Considering the communication possibilities of the period, the ruler's reaching the most remote place in his borders was, in a way, through coins. It is possible to see the religious, social and cultural traces of the period on Ayyubid coins. In this way, the motifs and figures used on Ayyubid coins are also important in terms of understanding the different aspects of the period such as culture, art and craftsmanship.

In this study, symbols and motifs of sovereignty that the Ayyubids used in the coins they minted after they dominated Ahlat will be discussed. It is seen that the Ayyubid rulers used their own symbols of sovereignty on their coins and also included the names of the caliph and the Ayyubid sultan. Two coins belonging to the period of Melik el-Evhad will be introduced. Two coins of Melik el-Eşref while he was in Ahlat and four coins minted in his name by his brother Şerafeddin Gazi, whom he appointed to his place, will be introduced and analyzed.